

The Logic of Change and Continuity in Afghanistan's Neighborhood Policy toward Iran

Mohsen Eslami¹ and Amanullah Wakman²

1. Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
Email: eslami.m@modares.ac.ir (Corresponding Author)
2. A Ph. D. Candidate in International Relations, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Article Info.

ABSTRACT

Article Type:
Research Paper

Article History:

Received:
28 December 2025

Revised:
2 March 2026

Approved:
9 June 2026

Published Online:
2 September 2026

Keywords:

Islamic Emirate,
Republic,
Neighborhood
Policy,
Iran,
Afghanistan.

Iran's geopolitical, geoeconomic, and geostrategic location, along with Afghanistan's access to India through the Chabahar port, has distinguished Iran's role among Afghanistan's neighbors; however, this has not prevented changes and continuities in Afghanistan's neighborhood policy toward Iran. The main question is what changes and continuities occurred in Afghanistan's approach toward Iran during these two periods, and what underlying logic shaped this policy. The study assumes that during the presidency of Hamid Karzai, Afghanistan's neighborhood policy towards Iran was characterized by cooperative-interactive dynamics based on negotiation and expansion of economic relations; during the era of Mohammad Ashraf Ghani, this policy changed to an interactive-competitive approach based on economic-commercial development alongside cultural, political and security competition; and during the second Emirate, it has taken on an interactive-confrontational form, cooperation on economic-commercial issues but confrontation on border and cultural-ideological issues. Domestic political dynamics, dominant political forces, bilateral relations, and the international system have shaped this policy's changes and continuities. This research used a qualitative method based on comparative-explanatory analysis, documentary data, and discourse analysis. The findings indicate that each period exhibits distinct patterns of engagement with Iran, and those domestic and international variables play a decisive role in shaping the underlying logic of behavior.

Cite this article: Eslami, M. and A. Wakman (2026), "The Logic of Change and Continuity in Afghanistan's Neighborhood Policy toward Iran", **Central Eurasia Studies**, Vol. 19, No. 1, pp. 64-91.

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.409016.450390>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran

Introduction: Afghanistan's neighborhood policy is a central pillar of its foreign policy, shaped by its landlocked geography and its dependence on regional interactions. Among its neighbors, Iran holds a unique position because of deep historical, cultural, linguistic, and economic ties, as well as its geopolitical and geoeconomic importance, particularly through Afghanistan's access to international markets via the Chabahar port. Despite this structural stability, Afghanistan's policy toward Iran has changed significantly under different political regimes. During the Republic and the second Islamic Emirate, patterns of cooperation, competition, and confrontation emerged simultaneously. While existing perspectives often emphasize the fluctuations of bilateral relations, they tend to ignore the underlying logic that explains both change and continuity. This study addresses this gap by offering a comparative, theory-based analysis of Afghanistan's neighborhood policy toward Iran.

Research question: To what extent has Afghanistan's neighborhood policy toward Iran changed and persisted during the Republic period and the second Islamic Emirate, and what underlying logic explains these patterns? Existing studies have largely focused on descriptive narratives of political, economic, or security relations, while paying little attention to the deeper structural, internal, and ideological drivers that shape these policies. This study shifts the focus to identifying the logic behind political behavior across regimes.

Research hypothesis: Afghanistan's neighborhood policy toward Iran evolves in three stages: a cooperative-interactive approach during the Hamid Karzai era, a cooperative-competitive approach during the Mohammad Ashraf Ghani era, and a cooperative-confrontational approach during the second Islamic Emirate era, while maintaining continuity in economic and trade relations.

Methodology and theoretical framework: This research applies a qualitative comparative-analytic approach based on document analysis and discourse analysis. Rather than relying on quantitative indicators, it focuses on interpreting behavioral patterns and underlying meanings across political periods. The analytical model is structured around six dimensions: political-diplomatic, security, economic-commercial, cultural-social, identity-ideological, and environmental-natural resources. The theoretical framework integrates liberal and neoliberal

institutionalism to explain economic cooperation and interdependence, Neoclassical and defensive realism to analyze security dynamics and threat perceptions, and constructivism to interpret identity, discursive, and cultural factors. This multi-theoretical approach allows for a comprehensive explanation of continuity and change.

Results and discussion: The findings suggest that Afghanistan's neighborhood policy toward Iran reflects a dynamic interplay between continuity and evolution, rather than a sudden shift. During the Karzai era, relations were characterized by cooperative-interactional dynamics, with strong diplomatic engagement, cultural convergence, and expanding economic ties. During the Ghani era, this policy shifted toward a cooperative-competitive pattern, in which economic cooperation continued, but political distrust, identity tensions, and security suspicions intensified. In the second Islamic Emirate, the policy evolved into an interactive-confrontational pattern, characterized by ongoing economic interaction alongside political tensions, border conflicts, and ideological divergence. In all periods, economic-commercial relations show the highest degree of continuity due to interdependence, while cultural, ideological, and environmental factors- especially water disputes- act as key drivers of change. The analysis also shows that different dimensions of politics are interconnected and that identity and environmental issues significantly influence political and security behavior.

Conclusion: Afghanistan's neighborhood policy toward Iran is best understood as a multi-dimensional and evolving strategy shaped by both structural constraints and internal developments. While economic interdependence provides continuity, shifts in political leadership, identity perceptions, and regional dynamics drive change in other dimensions. The transition from cooperative-interactional patterns to interactive-competitive patterns and ultimately to interactive-confrontational patterns reflects the adaptive nature of Afghanistan's foreign policy. This study suggests that a multi-theoretical framework is essential to understanding the complexity of neighborhood policy and highlights the importance of integrating economic, identity, and environmental factors in understanding regional relations.

Keywords: Islamic Emirate, Republic, Neighborhood Policy, Iran, Afghanistan.

منطق تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران

محسن اسلامی^۱ و امان‌الله واکمن^۲

۱. دانشیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: eslami.m@modares.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۹ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۶/۱۱ واژگان اصلی: امارت اسلامی، جمهوری، سیاست همسایگی، ایران، افغانستان.	موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک ایران و مسیر اتصال افغانستان از مسیر بندر چابهار به هند، جایگاه ایران را میان همسایگان افغانستان برجسته کرده است، اما مانع تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران نشده است. در این نوشتار با هدف تبیین منطق تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران، تحلیل تطبیقی دوره جمهوری و دوره دوم امارت اسلامی را ارائه می‌دهیم. پرسش اصلی این است که سیاست همسایگی افغانستان در این دو دوره چه تغییرها و تداومی داشته و از چه منطقی پیروی کرده است؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که در دوره حامد کرزی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران، تفاهمی‌تعاملی مبتنی بر مذاکره و گسترش روابط اقتصادی بوده است. در دوره محمد اشرف غنی، تعاملی رقابتی متکی بر توسعه روابط اقتصادی و رقابت فرهنگی، سیاسی و امنیتی بوده است. در دوره دوم امارت اسلامی، تعاملی تقابلی، در حوزه اقتصادی تجاری تعاملی و در مسائل مرزی و فرهنگی ایدئولوژیک تقابلی بوده است. تغییر و تداوم این سیاست در تأثیر پویایی‌های سیاست داخلی، نیروهای سیاسی حاکم، روابط دوجانبه و نظام بین‌الملل بوده است. این نوشتار با استفاده از روش کیفی مبتنی بر تحلیل تطبیقی تبیینی، داده‌های اسنادی و تحلیل گفتمان انجام شده است. یافته‌های نوشتار نشان می‌دهد که هر دوره در تعامل با ایران ویژگی‌های متمایزی دارد و متغیرهای داخلی و بین‌المللی در شکل‌گیری منطق رفتاری نقش تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند.

استناد: اسلامی، محسن و امان‌الله واکمن (۱۴۰۵)، «منطق تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران»، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۹، شماره ۱، صص. ۹۱-۶۴

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.409016.450390>

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

سیاست همسایگی یکی از هدف‌های محوری دولت‌ها در سیاست خارجی است و توجه به همسایگان، همراه با همکاری و منافع متقابل در امنیت، توسعه و ثبات منطقه‌ای نقش مهمی دارد. افغانستان به دلیل موقعیت جغرافیایی محصور در خشکی و هم‌جواری با چند کشور، از دوران غازی امان‌الله خان به این سیاست توجه ویژه داشته است. ایران با مرز طولانی، اشتراک‌های فرهنگی و زبانی، روابط تاریخی و جایگاه ژئوپلیتیک و اقتصادی، از مهم‌ترین همسایگان افغانستان بوده و در سیاست خارجی آن نقش برجسته‌ای داشته است (Daragahi, 2022: 2). از یک قرن گذشته تا تسلط طالبان در سال ۱۹۹۶، روابط دو کشور مبتنی بر احترام متقابل بود، اما در دوره امارت اسلامی (۱۹۹۸) و پس از ترور ۹ دیپلمات ایرانی در مزار شریف، روابط در تأثیر تنش و بی‌اعتمادی قرار گرفت (مصدقی و فضلی‌نژاد، ۱۳۹۶: ۱۲۲). پس از سقوط طالبان و آغاز جمهوری به رهبری حامد کرزی و محمد اشرف غنی، سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران وارد مرحله‌ای جدید و با فرازونشیب شد. ایران از سال ۲۰۰۱ به بعد با نقش فعال در بازسازی، سرمایه‌گذاری و گسترش روابط تجاری در سیاست خارجی افغانستان جایگاه مهمی داشته است (شیخ‌غوری و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۸). با این حال، سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره جمهوری و امارت اسلامی دوم، دچار تغییر و تداوم بوده که با سقوط دولت غنی و بازگشت طالبان نیز ادامه یافته است.

در این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش هستیم که سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره جمهوری و امارت اسلامی دوم چه تغییر و تداومی داشته و از چه منطقی پیروی کرده است؟ فرض بر این است که این تغییر و تداوم در تأثیر پویایی‌های داخلی، ویژگی‌های حکومت‌ها، روابط دوجانبه و حضور نیروهای بین‌المللی، به‌ویژه آمریکا شکل گرفته است. براساس مدل تحلیلی ابعاد و مؤلفه‌های سیاست همسایگی و با اتکا بر نظریه‌های روابط بین‌الملل، با استفاده از داده‌های اسنادی و تحلیل گفتمان، رویکرد کیفی تطبیقی تبیینی را به کار می‌گیریم و تلاش می‌کنیم تغییر و تداوم این سیاست را در دو دوره تبیین کنیم.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های موجود در مورد افغانستان و ایران در پنج گروه قابل بررسی است: در گروه نخست، پژوهش‌های زیادی بر ابعاد ژئوپلیتیکی، امنیتی و اقتصادی روابط ایران و افغانستان تمرکز دارد. موسوی (۱۳۸۲) در مقاله «افغانستان و چالش‌های پیش‌رو» بر نقش

پیوندهای ساختاری و تاریخی در شکل‌گیری روابط دو کشور تأکید کرده است و روابط ایران و افغانستان را در بستر چالش‌های پایدار منطقه‌ای تحلیل می‌کند. کولایی و امامی ایوکی (۱۴۰۲) در مقاله «جایگاه بندر چابهار در تعمیق همکاری ایران و آسیای مرکزی»، بندر چابهار را موقعیتی ویژه برای کشورهای آسیای مرکزی، هند، افغانستان و روسیه مطرح کرده است. اسلامی و یوسف‌زهی (۱۳۹۷) در مقاله «استراتژی کارآمدسازی اقتصاد سیاسی منطقه‌ای افغانستان و ایران بر مبنای تحلیل سیستمی نقش بندر چابهار»، این بندر را گره‌گاه اقتصادی مهمی در تقویت همگرایی اقتصادی دو کشور معرفی کرده‌اند. فاطمی‌نژاد و علوی (۱۴۰۲) در مقاله «تبیین امنیت ملی افغانستان در پرتو منازعه آمریکا و ایران» نقش رقابت قدرت‌های منطقه‌ای را در جهت‌دهی به سیاست ایران برجسته کرده‌اند و آن را بخشی از معادله‌های ژئوپلیتیکی منطقه می‌دانند.

در گروه دوم، ادبیات پژوهشی به تحول در الگوهای تعامل ایران و افغانستان و مسئله طالبان پرداخته است. در این گروه شفیعی (۱۳۸۲) در مقاله «ارزیابی راهبردی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در افغانستان» افغانستان را یکی از کانون‌های اصلی تهدیدهای پیرامونی ایران دانسته و بر پیوند میان امنیت داخلی و محیط پیرامونی تأکید می‌کند. شیخ‌غفوری و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «تبیین چگونگی غیرامنیتی‌سازی روابط ایران و افغانستان» نشان می‌دهند که این روابط از چارچوب امنیتی به‌سوی رویکرد عمل‌گرایانه و غیرامنیتی‌شده حرکت کرده است. کریمی‌فرد (۱۴۰۰) در مقاله «تبیین سیاست خارجی ایران در قبال طالبان» تأکید می‌کند که منطق تعامل ایران با طالبان بیش از اینکه ایدئولوژیک باشد، بر محاسبه‌های امنیتی و ضرورت‌های ژئوپلیتیکی استوار است. فاطمی‌نژاد و محمدزاده (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی جایگاه افغانستان جدید در مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای از آسیای مرکزی تا آسیای جنوبی»، افغانستان را در مجموعه امنیتی منطقه آسیای جنوبی قرار داده و به تعامل افغانستان و ایران پرداخته‌اند.

در گروه سوم، ادبیات تاریخی و منطقه‌ای بر ریشه‌های ساختاری روابط دو کشور تمرکز دارد. تمنا (۱۳۹۷) در مقاله «افغانستان و روابط منطقه‌ای» روابط ایران و افغانستان را تابعی از فرصت‌ها و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی می‌داند. دریز (۱۳۷۹) در مقاله «افغانستان در قرن بیستم» مسئله حقایق هیرمند را از مهم‌ترین گره‌های تاریخی در روابط دو کشور معرفی کرده است. ظنین (۱۳۸۴) در مقاله «افغانستان در قرن بیستم» نشان می‌دهد که اختلاف‌های آبی به‌عنوان متغیری پایدار در روابط ایران و افغانستان باقی مانده است. در دسته چهارم، ادبیات

پشتو و مطالعات ساختاری افغانستان قرار دارد. خلیل (۱۳۹۴) در مقاله «افغانستان او چین دوه اړخیزی اړیکې» با تمرکز بر ساختارهای سیاسی افغانستان نشان می‌دهد که تحولات داخلی این کشور بر سیاست خارجی آن تأثیر مستقیمی دارد. مل (۱۳۹۴) در مقاله «د افغانستان او چین دیپلماتیکې اړیکې» افغانستان را به‌عنوان بازیگری وابسته در محیط منطقه‌ای تحلیل کرده است که رفتار آن در تأثیر موقعیت ژئوپلیتیکی و بحران‌های داخلی شکل می‌گیرد.

دسته پنجم، به تحولات پس از بازگشت طالبان و سیاست ایران در قبال این تحول اختصاص دارد. فهیم و خان (۲۰۲۲) در مقاله «به‌رسمیت‌شناختن حکومت طالبان در افغانستان و جامعه جهانی» بازگشت طالبان را عامل تشدید نگرانی‌های امنیتی منطقه‌ای و بین‌المللی معرفی می‌کنند. توخی (۲۰۲۱) در مقاله «واکنش ایران به بازگشت طالبان به افغانستان»، واکنش ایران به این تحول را در قالب سیاست مدیریت تهدید تحلیل کرده است. مالی (۱۹۹۸) در مقاله «سیاست خارجی طالبان»، سیاست خارجی طالبان را ترکیبی از محدودیت‌های ساختاری و ایدئولوژیک می‌داند، در حالی که هارپویکن (۲۰۲۱) در مقاله «سیاست خارجی طالبان افغان» تعامل طالبان با نظام بین‌الملل را تابع فشارهای خارجی و الزام‌های بقا تحلیل می‌کند.

ادبیات موجود نشان می‌دهد اگرچه مطالعات بسیاری به ابعاد مختلف روابط ایران و افغانستان پرداخته‌اند، اما این پژوهش‌ها بیشتر توصیفی و غیرتطبیقی بوده و کمتر به تحلیل منطق تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره‌های مختلف پرداخته‌اند. بر این اساس، در این نوشتار با مرور انتقادی منابع فارسی، دری، پشتو و انگلیسی و با رویکرد تطبیقی، در پی پرکردن این خلأ تحلیلی هستیم.

مبانی نظری و مفهومی

سیاست همسایگی، مجموعه‌ای از راهبردها، تصمیم‌ها و روابطی است که یک دولت در قبال کشورهای هم‌جوار در پیش می‌گیرد تا منافع ملی، امنیت و ثبات خود را تأمین کند. منطق این سیاست ناشی از زیست سیاسی مشترک، مهار تهدیدها، بهره‌گیری از فرصت‌ها، پیوستگی جغرافیایی، وابستگی متقابل و کاهش هزینه‌های سیاست خارجی است. این مفهوم درجه‌های مختلفی دارد که به عواملی مانند نزدیکی جغرافیایی، اشتراک‌های فرهنگی، حجم مبادله‌های اقتصادی و هم‌سویی منافع بستگی دارد (شیرغلامی، ۱۴۰۰: ۵۱). ریشه نظری آن در پیوند جغرافیا و سیاست است و در دهه‌های اخیر، سیاست همسایگی اتحادیه اروپا (۲۰۰۴) به‌عنوان الگویی برای تقویت رفاه، ثبات و امنیت مطرح شده است. سیاست همسایگی افغانستان در

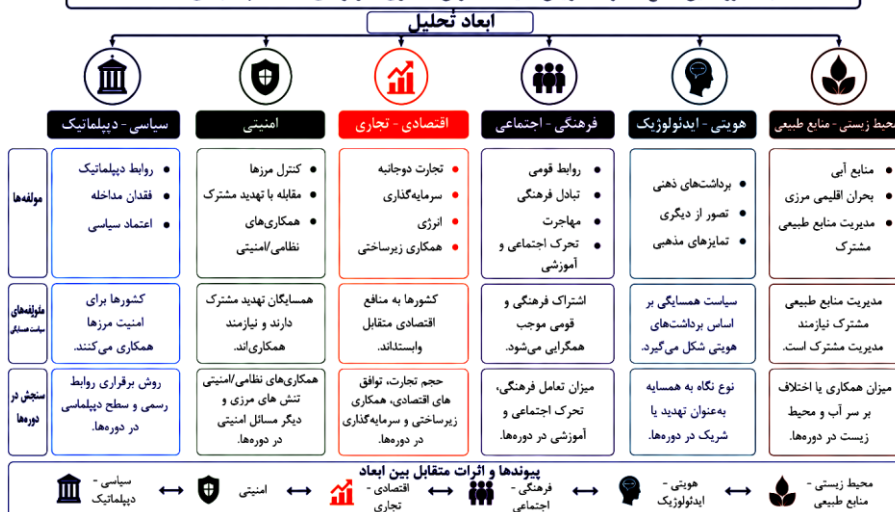
برابر ایران در دوره‌های جمهوری و امارت اسلامی دوم، در قالب الگوهای تفاهمی تعاملی، تعاملی رقابتی و تعاملی تقابلی قابل تحلیل است. به دلیل چندبعدی بودن موضوع، در این نوشتار از مدل تحلیلی شش بعدی (سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، هویتی-ایدئولوژیک و زیست محیطی) در سه سطح توصیفی تجربی، تبیینی نظری و مقایسه‌ای دوره‌ای بهره می‌گیریم.

در دوره کرزى (تفاهمی تعاملی)، بعد سیاسی امنیتی تابع سازه‌انگاری و نهادگرایی لیبرال بود و همکاری نهادی و همگرایی هویتی تقویت شد. بعد اقتصادی در تأثیر نهادگرایی نولیبرال و وابستگی متقابل اقتصادی قرار داشت و روابط پایدار بود. بعد فرهنگی و هویتی-ایدئولوژیک تابع سازه‌انگاری و مبتنی بر اشتراک‌ها بود. بعد زیست محیطی نیز در چارچوب نهادگرایی نولیبرال و پایبندی به توافقی‌های آبی (به‌ویژه هیرمند) قرار داشت. در دوره اشرف غنی (تعاملی رقابتی)، بعد سیاسی امنیتی ترکیبی از نهادگرایی لیبرال و سازه‌انگاری بود؛ تعامل‌های نهادی ادامه داشت، اما بدبینی هویتی موجب تنش شد. بعد اقتصادی همچنان تابع نهادگرایی نولیبرال و پایدار باقی ماند. بعد فرهنگی و هویتی-ایدئولوژیک در تأثیر سازه‌انگاری با رویکرد انتقادی و رقابتی قرار گرفت. بعد زیست محیطی ترکیبی از نهادگرایی نولیبرال و واقع‌گرایی نوکلاسیک بود. با پایبندی حقوقی، بهره‌برداری سیاسی از منابع آبی نیز مشاهده شد. در دوره دوم امارت اسلامی (تعاملی تقابلی)، بعد سیاسی امنیتی تابع واقع‌گرایی تدافعی و مبتنی بر روابط غیررسمی و تنش‌آمیز بود. بعد اقتصادی همچنان در چارچوب نهادگرایی نولیبرال و وابستگی متقابل ادامه یافت. بعد فرهنگی و هویتی-ایدئولوژیک در تأثیر سازه‌انگاری و نگاه بدبینانه قرار داشت. بعد زیست محیطی و منابع طبیعی نیز تابع واقع‌گرایی تدافعی بود و مسئله هیرمند به موضوعی امنیتی تبدیل شد.

در مجموع، ابعاد مختلف سیاست همسایگی بر یکدیگر اثرگذارند؛ به‌ویژه ابعاد فرهنگی، هویتی و زیست محیطی بر حوزه سیاسی و امنیتی تأثیر دارند، در حالی که بعد اقتصادی نقش مهمی در کاهش تنش و حفظ ثبات دارد. الگوی کلی این سیاست سه دوره دارد: دوره کرزى (تفاهمی تعاملی)، دوره غنی (تعاملی رقابتی) و دوره امارت اسلامی (تعاملی تقابلی).

نمودار (۱): مدل تحلیلی پژوهش

سیاست همسایگی: مجموعه‌ای از رویکردها و اقدامات یک کشور برای مدیریت و توسعه روابط با همسایگان به منظور تأمین منافع مشترک، افزایش امنیت، گسترش همکاری‌ها و ارتقای تعاملات چند بعدی است.

منبع: نویسندگان

دوره حامد کرزی: سیاست همسایگی «تفاهمی تعاملی»

الف) سیاسی دیپلماتیک

حامد کرزی پس از به دست آوردن قدرت سیاسی تلاش کرد روابط سیاسی دیپلماتیک افغانستان و ایران را به صورت رسمی ارتقا دهد. در نتیجه، تبادل سفیران انجام شد؛ سفارت‌خانه‌ها بازگشایی شد و روابط دیپلماتیک جایگزین روابط غیررسمی شد. نشست‌ها و دیدارهای مقام‌های دو کشور به طور قابل توجهی افزایش یافت. در این دوره، سفرهای رسمی در سطح عالی نیز انجام شد؛ از جمله سفر سید محمد خاتمی، رئیس‌جمهور ایران به افغانستان. کرزی ایران را «دوست نزدیک مردم افغانستان» خوانده و بر گسترش روابط در چارچوب سیاست همسایگی و همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی تأکید داشت. وی در سال ۲۰۱۰ به ایران سفر و با رهبر ایران دیدار کرد (جوادی ارجمند، ۱۳۹۰: ۸۸). در بعد سیاسی دیپلماتیک، روابط افغانستان و ایران بر پایه مذاکره و دیپلماسی رسمی و غیررسمی شکل گرفته بود. نشست‌های دوجانبه، میانجی‌گری‌های منطقه‌ای و دیپلماسی پشت پرده، ابزارهای اصلی مدیریت اختلاف‌ها بودند. حضور نیروهای آمریکایی در افغانستان نیز بر روابط دو کشور تأثیر

منفی مستقیم نداشت و نگرانی‌های ایران از راه گفت‌وگو و تعامل با دولت کرزی مدیریت می‌شد (Rogers, 2004).

ب) بعد امنیتی

افغانستان در دوره حامد کرزی با تهدیدهای امنیتی متعددی از جمله تحرک‌های طالبان، جنگ‌های نیابتی پاکستان، احتمال نفوذ داعش شاخه خراسان، باندهای قاچاق مواد مخدر و ناامنی مرزی روبه‌رو بود. بعد امنیتی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در این دوره بیشتر سرشتی دو جانبه داشت. از یک‌سو با حضور نیروهای ائتلاف به رهبری آمریکا در افغانستان، دولت کرزی در کنترل امنیت مرزی، جلوگیری از قاچاق مواد مخدر به ایران و کاهش تهدیدهای ناشی از ناتو نقش داشت. از سوی دیگر، سیاست‌هایی مانند جلوگیری از مهاجرت غیرقانونی، تبادل اطلاعات، رزمایش‌های مشترک و توافق‌های امنیتی، به‌ویژه پس از پیمان راهبردی کابل و تهران برجسته شد. این توافق‌نامه در سال ۲۰۱۳ میان رنگین دادفر سپینا و سعید جلیلی امضا شد و از سوی دو طرف به‌عنوان گامی مهم در ارتقای روابط راهبردی توصیف شد (مشیرزاده، ۱۴۰۰: ۳۲۳). در مجموع، بعد امنیتی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران شامل همکاری در مدیریت مرزها، مقابله با قاچاق مواد مخدر، مبارزه با گروه‌های مسلح و مدیریت تهدیدهای مشترک منطقه‌ای بود.

پ) اقتصادی تجاری

در بعد اقتصادی تجاری، روابط افغانستان و ایران بر پایه وابستگی متقابل و سرمایه‌گذاری‌های مشترک گسترش یافت. ایران در واردات و صادرات افغانستان نقش مهمی داشت و توسعه بندر چابهار به‌عنوان گره اصلی تجارت، نماد همکاری اقتصادی دو کشور شد. افغانستان با اتکا به این روابط، بخشی از وابستگی خود به پاکستان را کاهش داد و ایران نیز از گسترش بازارهای منطقه‌ای بهره‌مند شد (Jami, Rizwan and Taieb, 2021: 01). سرمایه‌گذاری‌های مشترک در حوزه انرژی، زیرساخت و تجارت کالا، بیانگر جایگاه اقتصاد در سیاست همسایگی کرزی در برابر ایران است. افغانستان با وجود داشتن منابع غنی (از جمله طلا، آلومینیوم، سرب، کروم، مس، آهن، گچ، زغال‌سنگ، نمک و سنگ‌های قیمتی مانند زمرد، یاقوت، لعل، لاجورد و فیروزه و نیز نفت و گاز) به دلیل جنگ و بی‌ثباتی از بهره‌برداری مؤثر محروم مانده است. وجود حدود ۴۵۰ منبع طبیعی به ارزش تقریبی ۵۰۰ تریلیون دلار (معادل

۶۰ برابر تولید ناخالص ملی سالانه آمریکا) سبب شد کرزی و کابینه وی بر همکاری اقتصادی با ایران، به دلیل نزدیکی جغرافیایی، مرز مشترک و پیوندهای فرهنگی، برای توسعه کشور تأکید کنند (داودی، ۱۳۹۳: ۱۱۵). از سوی دیگر، افغانستان پس از کنفرانس بن از حمایت جامعه جهانی (به ویژه آمریکا به عنوان دوست راهبردی و ایران به عنوان همسایه راهبردی) برخوردار شد و در نشست توکیو (۲۰۰۲) از نقش این کشورها در بازسازی بهره گرفت (Milani, 2006: 256)؛ به گونه ای که ایران تعهد ۵۶۰ میلیون دلار کمک را پذیرفت (جوادی ارجمند، ۱۳۹۰: ۹۰-۹۱). افزون بر این، گسترش روابط تجاری برای تأمین کالاهای اساسی، جایگاه ایران را در اقتصاد افغانستان تقویت کرد؛ چنانکه صادرات ایران از ۵۲ میلیون دلار در سال ۲۰۰۱ به ۵۱۵ میلیون دلار در سال ۲۰۰۶ و سپس به ۱۷۹۲ میلیون دلار در سال ۲۰۱۱ افزایش یافت (فاطمی نژاد و علوی، ۱۴۰۲: ۲۶۱).

نقشه ۱: موقعیت راهبردی بندر چابهار

منبع: اسلامی و یوسف زهی، ۱۳۹۷: ۹۷

ت) فرهنگی اجتماعی

اهمیت ژئوکالچر افغانستان برای ایران به دلیل پیوندهای عمیق تاریخی و فرهنگی رو به افزایش است؛ به گونه ای که برخی آن را «حیات خلوت فرهنگی» ایران دانسته اند. پیوندهای زبانی، فرهنگی و تاریخی، روابط دو کشور را به شدت درهم تنیده و ایران را به بازیگر مهم فرهنگی در

افغانستان تبدیل کرده است (Jahanbakhsh and Shah Mohammadi, 2022: 107). بخش زیادی از کتاب‌های درسی افغانستان به زبان فارسی است و بسیاری از منابع علمی دانشجویان افغان در ایران منتشر می‌شود. همچنین تمایل گسترده دانشجویان به تحصیل در ایران و گرایش خانواده‌ها به رسانه‌های ایرانی، با وجود گوناگونی شبکه‌های خارجی، نشان‌دهنده اهمیت این بُعد است. ایران با بهره‌گیری از ابزارهایی مانند رایزنی فرهنگی، رسانه‌های فارسی‌زبان و نشر کتاب و مطبوعات، نفوذ نرم خود را در افغانستان تقویت کرده است؛ موضوعی که گاه از سوی آمریکا و متحدانش به عنوان رقابت فرهنگی هویتی برآورد می‌شود. براساس سرشماری سال ۲۰۱۶، جمعیت مهاجران افغان در ایران حدود ۱,۵۸۳,۰۰۰ نفر بوده است. ایران علاوه بر میزبانی این جمعیت، زمینه تحصیل آنان را نیز فراهم کرده است؛ چنانکه فقط دانشگاه فردوسی مشهد ۴۸۲ دانشجوی افغان را جذب کرده است (جان‌پور، صالح‌آبادی و نادری‌چنار، ۱۳۹۷: ۴۹-۵۰). در نتیجه، دولت کرزی ناگزیر به درپیش گرفتن رویکردی متعادل در روابط فرهنگی با ایران بود و تلاش کرد از این بعد برای تأثیرگذاری بر دیگر ابعاد روابط بهره گیرد.

ث) بعد هویتی ایدئولوژیک

سیاست همسایگی بر پایه برداشت‌های هویتی شکل می‌گیرد. در این چارچوب، حامد کرزی ایران را به عنوان یک نظام اسلامی هم‌سو با افغانستان تعریف می‌کرد که پیوندهای دینی، مذهبی، زبانی، فرهنگی و تاریخی دارد. از نظر او، ایران همسایه‌ای مسلمان و هم‌زبان و از بازیگران مهم سیاسی امنیتی منطقه بود، از این رو گسترش روابط با آن ضرورتی راهبردی برآورد می‌شد. کرزی در گفتمان خود بارها از ایران به عنوان «کشور همسایه و برادر» یاد می‌کرد. بر همین اساس، آن را در سیاست همسایگی افغانستان شریکی مهم می‌دانست. در بعد هویتی ایدئولوژیک نیز روابط دو کشور بر مبنای احترام متقابل و اشتراک‌های فرهنگی شکل گرفت و اختلاف معناداری دیده نمی‌شد. ایران با تقویت مؤلفه‌هایی مانند زبان فارسی و حمایت از فعالیت‌های مذهبی و فرهنگی، به بازنمایی هویت خود می‌پرداخت؛ اما این اقدام‌ها نه تنها تهدید برآورد نشد، بلکه به همگرایی فرهنگی انجامید (داودی، ۱۳۹۳: ۱۱۴-۱۱۷). در همین چارچوب، ایجاد نهادهای مذهبی مانند حوزه علمیه و مسجد بزرگ شیعیان در کابل را می‌توان در راستای پاسخ به نیازهای داخلی و هم‌سویی با نگاه مثبت کرزی به ایران به عنوان همسایه‌ای نزدیک و هم‌هویت ارزیابی کرد.

ج) بعد محیط زیستی

پس از سقوط طالبان در سال ۲۰۰۱ میان افغانستان و ایران سند همکاری امضا شد که در بند سیزدهم آن، دو طرف بر اجرای پیمان ۱۹۷۲ در زمینه تقسیم آب هیرمند تأکید کردند. براین اساس، آب باید همواره جریان داشته باشد و در هر ثانیه ۲۶ مترمکعب آب (معادل ۸۲۰ میلیون مترمکعب در سال) سهم سیستان و بلوچستان و دریاچه هامون باشد (سینایی و جمالی، ۱۳۹۷: ۷۸). از این رو مدیریت منابع آبی، به ویژه حقابه رود هیرمند، یکی دیگر از ابعاد مهم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره کرزی بود. همکاری دو کشور در استفاده از منابع مشترک آبی، بر پایه تفاهم و تعامل متقابل انجام می شد و هیچ تنش در این زمینه دیده نمی شد. به بیانی، ایران و افغانستان با توافق و برنامه ریزی مشترک، بهره برداری از منابع آبی را مدیریت کردند. از این رو سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره کرزی، مبتنی بر اعتماد، تعامل و تفاهم متقابل بوده است.

دوره محمد اشرف غنی: سیاست همسایگی تعاملی رقابتی

الف) بعد سیاسی دیپلماتیک

در دوره محمد اشرف غنی، روابط افغانستان و ایران در بعد سیاسی دیپلماتیک با تنش و بی اعتمادی همراه شد. نگرانی ایران از حضور نیروهای آمریکایی و اتهام های مربوط به حمایت ایران از برخی گروه ها مانند طالبان و تیپ های فاطمیون (Choksay and Choksay, 2021) سبب شد دولت غنی در برابر ایران رویکردی انتقادی و نظارتی در پیش بگیرد. با وجود نشست ها و گفت وگوهای دیپلماتیک، اختلاف ها به طور پایدار حل نشد و روابط بیشتر رقابتی باقی ماند؛ زیرا دولت غنی بیشتر به گسترش روابط با آمریکا و غرب تمایل داشت (Boruta and Song, 2022: 3). همچنین دولت وی ایران را به مداخله در امور داخلی افغانستان متهم کرد و مواردی مانند کشف سلاح های ایرانی در استان هلمند و اخراج دو دیپلمات ایرانی از کابل (با ادعای عضویت در سپاه پاسداران) در این چارچوب مطرح شد.

موضوع دیگر، ادعای حمایت ایران از نخبگان و سیاستمداران شیعه افغانستان علیه دولت غنی بود. غنی معتقد بود ایران با حمایت از رهبران و احزاب شیعه در پی تضعیف دولت است (Koepke, 2021: 10). همچنین اعتراض های جنبش روشنایی و راهپیمایی های طرفداران محمد محقق از سوی دولت غنی به عنوان نشانه های مداخله ایران در امور داخلی افغانستان تفسیر شد.

ب) امنیتی

بعد امنیتی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره محمد اشرف غنی ترکیبی از رقابت و همکاری بوده است. غنی کم‌وبیش همکاری امنیتی با ایران را در زمینه‌های امنیت مرزی به منظور رویارویی با تروریسم مانند داعش، القاعده، طالبان و مخالفان مسلح دولت ایران انجام داده است. گروه داعش، در دوره غنی دامنه فعالیت خود را به کشورهای پاکستان و افغانستان گسترش داد. جذابیت‌های مناطق مختلف افغانستان از جمله غرب این کشور به دلیل وجود مناطق مستعد کشاورزی و انگیزه‌های اقتصادی این گروه برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های کشت مواد مخدر، سبب شده بود که این گروه نسبت به استقرار و توسعه وضعیت خود در این منطقه تمایل نشان دهد. در این مورد ژنرال جان اف کمبل، فرمانده نیروهای بین‌المللی در افغانستان معتقد است که گروه داعش در افغانستان با کمک گرفتن از شبکه‌های اجتماعی، به تبلیغ و جذب طالبان در افغانستان و پاکستان روی آورده است. با وجود این در بیشتر موارد، علاوه بر اینکه همکاری امنیتی کابل و تهران به دلیل تداوم حضور نیروهای آمریکایی در افغانستان و اتهام‌هایی علیه ایران مبنی بر حمایت از طالبان روی کاغذ باقی مانده، رقابت امنیتی شکل گرفته است (مشیرزاده، ۱۴۰۰: ۳۳۴).

پ) اقتصادی تجاری

در بعد اقتصادی، سیاست همسایگی افغانستان در دوره محمد اشرف غنی بر نیازمندی متقابل استوار بود. افغانستان به انرژی، مسیر حمل و نقل و بازار ایران نیاز داشت و ایران نیز افغانستان را مسیر مهمی برای دسترسی به آسیای مرکزی و بازارهای منطقه‌ای می‌دانست. بنابراین با وجود فشارهای خارجی، روابط اقتصادی دو کشور روندی به نسبت رو به رشد و راهبردی داشت. ایران یکی از مهم‌ترین شریک‌های تجاری افغانستان با تجارت سالانه حدود ۲٫۵ میلیارد دلار و صادرکننده برق به میزان حدود ۳۳۷ مگاوات در سال ۲۰۱۵ بود (کوهزاد، ۱۳۹۴). از سوی دیگر، غنی تلاش کرد هم‌زمان توجه آمریکا، اروپا و چین را برای سرمایه‌گذاری در استخراج معادن افغانستان جلب کند و با توجه به موقعیت ایران، مسیر تجارت و حمل و نقل با این کشور را گسترش دهد. افغانستان محاط در خشکی، به دسترسی به آب‌های آزاد نیاز داشت و به دلیل اختلاف‌های سیاسی با پاکستان در موضوع خط فرضی دیورند، روابط اقتصادی خود با ایران و هند را از مسیر بندر چابهار گسترش داد. ایران نیز در چارچوب رویارویی با تحریم‌های آمریکا، همکاری در مسیر تجاری چابهار با افغانستان و هند را گسترش داد. براساس آمار، صادرات ایران به افغانستان از حدود ۵۱۵ میلیون

دلار در سال ۲۰۰۶ به ۲,۹۷۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۶ افزایش یافت، در حالی که صادرات افغانستان به ایران از ۸ میلیون دلار در سال ۲۰۰۶ به ۲۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۷ رسید (فاطمی نژاد و علوی، ۱۴۰۲: ۲۶۱-۲۶۰).

ت) فرهنگی اجتماعی

در دوره کُرزی، روابط فرهنگی افغانستان و ایران تا حد زیادی گسترش یافت، اما به دلیل توازن نداشتن این روابط، تنش‌های قومی‌زبانی در افغانستان افزایش پیدا کرد و بحث تغییر اصطلاحات ملی (با وجود تصریح قانون اساسی بر تغییر ناپذیری آن) مطرح شد (Nade et al., 2020: 5). در دوره محمد اشرف غنی، این تنش‌ها تشدید شد و دولت با چالش‌های جدی روبه‌رو شد. غنی ایران را عامل نفاق در افغانستان می‌دانست و مخالفان سیاسی خود را وابسته به ایران معرفی می‌کرد. از این‌رو وی برای مدیریت تنش‌های قومی‌زبانی و مهار نفوذ فرهنگی ناگزیر به کاربست سیاستی دوگانه شد؛ از یک سو تعامل فرهنگی اجتماعی را عامل تقویت روابط سیاسی و اقتصادی می‌دانست و از سوی دیگر تلاش می‌کرد از نفوذ فرهنگی ایران جلوگیری کند. برنامه‌های آموزشی، رسانه‌ای و فرهنگی ایران در افغانستان همچنان فعال بود، اما در چارچوب نظارت دولت و با هدف جلوگیری از «تهاجم فرهنگی» تنظیم می‌شد. از سوی دیگر، براساس آمار، در سال ۲۰۱۵ حدود ۲,۵ میلیون مهاجر افغان در ایران حضور داشتند. در برخی موارد، دولت ایران در واکنش به سیاست دوگانه فرهنگی دولت غنی، به اخراج گروهی مهاجران افغان اقدام می‌کرد که این مسئله برای افغانستان چالش‌های جدی ایجاد می‌کرد.

ث) هویتی‌ایدئولوژیک

بعد هویتی‌ایدئولوژیک در دوره محمد اشرف غنی، به‌طور کامل رقابتی شد. ایران به‌عنوان تهدید هویتی‌ایدئولوژیک در نظر گرفته می‌شد و دولت افغانستان برای ایجاد موازنه، روابط خود با عربستان سعودی را تقویت کرد. فرستادن دانشجویان به عربستان برای تحصیل در علوم اسلامی و ساخت مسجدها به‌وسیله آن کشور، نمونه‌ای از سیاست ایجاد تعادل هویتی‌ایدئولوژیک افغانستان در برابر ایران در دوره غنی بود. از هدف‌های مهم سیاست خارجی افغانستان در دوره وی، بهبود روابط با دیگر کشورهای جهان و منطقه و کاربست سیاست خارجی ایجابی و اثرگذار بوده است. اشرف غنی می‌گوید: «هدف ما تشکیل دولت قوی، مؤثر و توانمند است. تأمین این هدف بدون مدیریت خوب و هوشمندانه در عرصه

سیاست داخلی، خارجی و منطقه‌ای تحقق‌پذیر نیست». به بیان دیگر، با وجود اینکه غنی، ایران را در دو حلقه مهم سیاست خارجی قرار داده بود، بعد هویتی‌ایدئولوژیک سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران رقابتی بوده است تا تفاهمی و دلیلش هم به نگاه هویتی‌ایدئولوژیک محمد اشرف در برابر ایران بر می‌گردد.

ج) محیط زیستی

ساختن سد سلما با تلاش دولت محمد اشرف غنی و همکاری هند شروع شد و در ۴ ژوئن ۲۰۱۶ به بهره‌برداری رسید. این سد توان آبیاری حدود ۸۰۹ کیلومترمربع زمین از ولسوالی چشت شریف هرات تا ذوالفقار در مرز ایران را دارد و پیش از آن، نبود چنین تأسیساتی موجب بهره‌برداری گسترده از آب‌های زیرزمینی و تهدید این منابع شده بود. ساخت سد با نارضایتی ایران و پاکستان همراه بود. نارضایتی پاکستان به دلیل نقش هند و نارضایتی ایران به سبب نگرانی از کاهش جریان هریرود و احتمال خشک‌سالی در شرق کشور بود. براساس گزارش‌ها، مهار آب می‌توانست جریان هریرود به ایران را تا حدود ۷۳ درصد کاهش دهد. در دیدار غنی با آیت‌الله خامنه‌ای نیز موضوع آب مطرح و بر تنظیم منابع آبی بر پایه قوانین بین‌المللی تأکید شد. از سوی دیگر، سد کمال‌خان نیز با همکاری هند در ۲۴ مارس ۲۰۲۱ افتتاح شد. غنی در مراسم افتتاح با طرح موضوع «آب در برابر نفت» خطاب به ایران، واکنش مقام‌های ایرانی را برانگیخت (آفتابی، کاویانی راد و انوری، ۱۴۰۳: ۲۰۳). این سد با ارتفاع ۱۶ متر، ظرفیت ذخیره ۵۲ میلیون مترمکعب آب را دارد.

دوره دوم امارت اسلامی: سیاست همسایگی تعاملی تقابلی

الف) سیاسی دیپلماتیک

نیازمندی‌های امارت اسلامی و ایران برای فروکش کردن تنش‌های سیاسی و جلوگیری از تقابلی همه‌جانبه، رسیدگی به چالش‌های امنیتی مرزی، گسترش روابط اقتصادی، رسیدگی به مشکلات مهاجران افغان مقیم ایران و رسیدگی به مسئله حقایق رودخانه هیرمند، موجب تداوم روابط تاکتیکی و موقت میان دو کشور شده است. در این دوره، از سوی دولت ابراهیم رئیسی، امارت اسلامی به مهار آب رودخانه هیرمند متهم شد. این اتهام‌ها گاهی به حدی گسترده می‌شد که فضای رسانه‌ها را به‌طور کامل می‌گرفت. از سویی ابراهیم رئیسی و دولتش فشار را بر

طالبان برای ایجاد دولتی فراگیر که همه طرف‌ها و اقلیت‌ها در آن شریک باشند، افزایش داد. طالبان نیز همواره چگونگی ایجاد دولت را مسائل داخلی افغانستان می‌دانست و ایران را به مداخله در امور داخلی افغانستان متهم می‌کرد. از سوی دیگر، امارت اسلامی برای به‌دست‌آوردن مشروعیت بین‌المللی و تعامل با همسایگان، با ایران و دیگر کشورهای منطقه مذاکرات غیررسمی انجام داده است. ولی نگرانی ایران از نفوذ طالبان در حوزه‌های امنیتی و فرهنگی و اختلاف‌های ناشی از مسائل مرزی و حمایت احتمالی از گروه‌های مخالف، موجب شد رقابت سیاسی همچنان بخشی از روابط باشد (The Taliban's Neighborhood..., 2024: 01).

ب) امنیتی

بعد امنیتی روابط طالبان و ایران در تأثیر مسائل مرزی، امنیت منطقه‌ای و فعالیت گروه‌های مسلح قرار داشت. امارت اسلامی کوشید در کنترل مرزها، مقابله با قاچاق مواد مخدر و مبارزه با داعش شاخه خراسان با ایران همکاری کند؛ چنانکه با آمریکا نیز همکاری داشته است (Onyebadi, 2022: 90). در مقابل، ایران نسبت به تهدیدهای بالقوه و نفوذ طالبان محتاط باقی ماند (Naqvi and Zaheer, 2023: 3-4). از این‌رو، این بعد، سرشتی هم‌زمان تعاملی و تقابلی یافت و همکاری‌های محدود امنیتی در کنار بی‌اعتمادی و رقابت ادامه داشت. این وضعیت از یک‌سو ناشی از اختلاف‌های ایدئولوژیک و تقابل فرهنگی و از سوی دیگر، نتیجه همکاری‌های تاکتیکی در حوزه امنیت مرزی، مقابله با قاچاق و مبارزه با داعش بود (سرخ‌خو، عابدی رنانی و کربلایی پازوکی، ۱۴۰۳: ۲۰۸). همچنین گزارش‌هایی از درگیری‌های مرزی میان دو طرف وجود دارد که در ظاهر به مشکلات مرزی و ناآشنایی نیروها نسبت داده می‌شود، اما در سطحی عمیق‌تر می‌تواند ناشی از تضادهای هویتی ایدئولوژیک و مداخله‌های متقابل باشد. در این چارچوب، ذاکر جلالی از مقام‌های وزارت خارجه طالبان، در تویییتی در مورد نشست سمرقند می‌گوید که امیر عبداللہیان به امیرخان متقی گفته است: «۲۱ ماه است که منتظر دولت فراگیر هستیم» و متقی پاسخ داده است: «اگر شما حکومت همه‌شمولی دیده‌اید، به ما هم نشان دهید؛ پس از آن، به گفته جلالی، بحث ادامه نیافت.

پ) بعد اقتصادی تجاری

پس از تسلط دوباره طالبان بر افغانستان در ۱۵ اوت ۲۰۲۱ (Van Wieringen and Claustre, 2023: 1)، روابط افغانستان و ایران با استمرار نسبی ادامه یافت؛ به‌ویژه در حوزه تجارت

کالاهای اساسی، انرژی و استفاده از بندر چابهار. طالبان به دلیل تحریم‌های آمریکا (Afghanistan: Background..., 2024: 2)، ایران را به عنوان یکی از شرک‌های مهم اقتصادی خود برگزید. در مقایسه با دوره جمهوری، بُعد اقتصادی روابط پررنگ‌تر شد؛ موضوعی که ناشی از عوامل داخلی افغانستان، تنش با پاکستان و تحریم‌های گسترده علیه ایران بود. ایران برای حفظ بازار افغانستان به تعامل تاکتیکی با طالبان روی آورد و طالبان نیز برای کاهش وابستگی، دسترسی به آب‌های آزاد از راه چابهار و تأمین نیازهای تجاری، ناگزیر به تداوم روابط با ایران شد. در این چارچوب، رقابت کنترل و از تقابل مستقیم جلوگیری شد. چنانکه در سال ۲۰۲۳، ایران ۳۸۴،۶ میلیون تن کالا به ارزش ۶۸۹،۲ میلیارد دلار به افغانستان صادر کرد (Golmohammadi, 2023: 35). همچنین براساس سخنان عبدالسلام جواد آخوندزاده در ۱۴ نوامبر ۲۰۲۵، حجم تجارت با ایران در شش ماه گذشته به ۶،۱ میلیارد دلار و با پاکستان به ۱،۱ میلیارد دلار رسیده است.

ت) فرهنگی اجتماعی

بعد فرهنگی اجتماعی در دوره دوم امارت اسلامی، با توجه به نگرانی‌های ایران و طالبان نسبت به نفوذ فرهنگی، هم تعامل و هم محدودیت داشت. طالبان در برخی حوزه‌ها با ایران همکاری آموزشی و فرهنگی داشتند، اما فعالیت‌های فرهنگی ایران در افغانستان، به‌ویژه در حوزه زبان و آموزش، زیر نظارت و محدودیت‌های امارت قرار گرفت. این بعد، ترکیبی از تعامل و کنترل بود. از سوی دیگر برخی کشورها تصور می‌کردند که امارت اسلامی یا همان طالبان از نظر نگرش تغییر کرده‌اند، اما با توجه به اقدام‌های آن‌ها در مسائل فرهنگی و ایدئولوژیک تغییری در نگاه آن‌ها به این مسائل دیده نمی‌شود. طالبان از نظر تبارشناسی، در شمار سنت‌گرایانی هستند که پدیده‌های نوین فرهنگی را رد می‌کنند؛ بنابراین نوع دغدغه‌ها و اولویت‌های فرهنگی آنان متفاوت و بنابر افکار و اندیشه آنان است (سینیایی و یوسف زهی، ۱۳۹۸: ۳۴۸). در بعد فرهنگی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران، اداره طالبان تمایل چندانی به گسترش روابط فرهنگی با جمهوری اسلامی ایران نداشته است و کم‌میلی آن‌ها با جلوگیری از نفوذ زبان فارسی در افغانستان ارتباط مستقیم دارد.

ث) هویتی ایدئولوژیک

بعد هویتی ایدئولوژیک در دوره دوم امارت اسلامی برجسته‌ترین بعد رقابتی در روابط با ایران بود و

حتی می‌توان رویارویی‌های مرزی را در پیوند با تضادهای هویتی ایدئولوژیک میان طالبان و جمهوری اسلامی ایران تحلیل کرد. ایران به دلیل همگرایی مذهبی شیعی و نفوذ در مناطق هزاره‌نشین، از سوی طالبان به‌عنوان تهدید هویتی دانسته می‌شود (Naqvi and Zaheer, 2023: 3-4)؛ از این‌رو طالبان تلاش کرده است با محدود کردن فعالیت‌های مذهبی و آموزشی، از گسترش نفوذ ایران جلوگیری کند، در حالی که هم‌زمان به برخی همکاری‌های محدود فرهنگی مذهبی نیز برای کاهش تنش نیاز داشته است. در این زمینه، امارت اسلامی برخی مراسم مانند عاشورا و آیین‌های عزاداری را در مناطق شیعه‌نشین به مسجدها محدود و از برگزاری آن در مکان‌های عمومی جلوگیری کرد. ایران نیز از بازگشت طالبان به قدرت نگران بود، به‌ویژه از احتمال همکاری این گروه با مخالفان مسلح ایران مانند جندالله یا تأثیر آن بر تحرک‌های جدایی‌طلبانه در سیستان و بلوچستان. در دوره پیشین حاکمیت طالبان، گروه جندالله به رهبری عبدالمالک ریگی، فعالیت‌های خود را در مناطق مرزی ایران و پاکستان افزایش داده بود و برخی گمانه‌ها در مورد حمایت طالبان از این گروه مطرح شده است (غفاری هاشجین و کریمی شیرودی، ۱۴۰۲: ۱۵۴).

ج) محیط زیستی

موقعیت بالادستی افغانستان در حوضه آبریز هیرمند و هریرود، به این کشور جایگاه «هیدروهمون» بخشیده و آن را به یکی از مؤلفه‌های ژئوپلیتیک سیاست خارجی در رابطه با ایران تبدیل کرده است. در بعد محیط زیستی، مسئله منابع آبی هیرمند و هریرود و ساخت سد پاشدان در دوره طالبان همچنان محور درگیری بوده است. اختلاف بر سر حقابه هیرمند میان ایران و طالبان ادامه یافته و ساخت سد پاشدان نیز به این تنش‌ها افزوده است. ایران بر اجرای حقابه خود تأکید می‌کند و طالبان نیز خود را به پیمان هیرمند ملزم می‌داند، اما همکاری فنی و اجرایی میان دو طرف محدود بوده است. هم‌زمان مقام‌های طالبان آب‌های افغانستان را سرمایه ملی دانسته و بر مهار آن تأکید کرده‌اند. وزارت خارجه ایران اعلام کرده است که برای تأمین حقابه از رودخانه‌های مرزی از تمام ابزارهای ممکن استفاده خواهد کرد. ایران سدهای سلما، کمال خان، پاشدان و بخش آباد را تهدیدی برای محیط زیست مناطق مرزی می‌داند (سرخی خوزانی، عابدی رنانی و کربلایی پازوکی، ۱۴۰۳: ۲۰۷). در برابر، وزیر انرژی و آب طالبان اعلام کرده است در صورت وجود آب کافی، ایران سهم خود را بنابر توافق دریافت می‌کند، اما نمی‌توان از کشوری که خود با خشکسالی روبه‌رو بوده است انتظار بیش از توان داشت (آفتابی، کاویانی راد و انوری، ۱۴۰۳: ۲۰۳).

نقشه ۲: حوزه آبریز هریرود و هیرمند

منبع: افغانستان چقدر از حقایقه...، ۱۴۰۲

منطق شکل‌گیری تغییر و تداوم سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران

سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره جمهوری (کرزی و غنی) و دوره دوم امارت اسلامی در تأثیر عوامل داخلی و بین‌المللی شکل گرفته و براساس مفروض‌های مدل شش‌بعدی قابل تحلیل است:

۱. سیاسی

مفروض این بعد بر همکاری کشورها برای حفظ امنیت مرزها استوار است. در دوره کرزی، سیاست افغانستان مبتنی بر تعامل، مذاکره و دیپلماسی فعال با ایران بود و به دلیل توجه به اشتراک‌های فرهنگی هویتی و انعطاف‌پذیری در حقایقه هیرمند، تغییر مهمی در روابط سیاسی دو کشور رخ نداد. در دوره غنی، گرایش به غرب، تداوم حضور نیروهای آمریکایی در افغانستان و اختلاف‌های امنیتی کابل و تهران سبب افزایش رقابت و بی‌اعتمادی سیاسی با ایران شد. موضوع سدهای سلما و کمال خان و رقابت فرهنگی هویتی نیز تنش‌ها را تشدید کرد. در دوره دوم امارت اسلامی، روابط سیاسی هم‌زمان شامل تعامل محدود و رویارویی بود؛ طالبان برای به‌دست‌آوردن مشروعیت تعامل می‌کردند، اما بی‌اعتمادی ناشی از تضاد هویتی‌ایدئولوژیک غالب باقی ماند. سیاست کلی این دوره، مدیریت تنش و جلوگیری از رویارویی همه‌جانبه بود.

۲. امنیتی

مفروض این بعد همکاری همسایگان در برابر تهدیدهای مشترک است. در دوره کرزی، همکاری امنیتی در مدیریت مرزها، مبارزه با قاچاق مواد مخدر و تهدیدهای مشترک برقرار بود. در دوره غنی، روابط امنیتی وارد مرحله رقابتی شد و اتهام‌هایی در مورد حمایت ایران از طالبان مطرح شد؛ در برابر، بی‌اعتمادی ناشی از نگاه بدبینانه غنی، اختلاف‌های فرهنگی ایدئولوژیک، مسئله آب و بی‌طرفی نبودن سیاست خارجی نقش داشت (مشیرزاده، ۱۴۰۰: ۳۳۲). در دوره طالبان، همکاری‌های محدود امنیتی برای کنترل مرزها ادامه دارد، اما رقابت و بی‌اعتمادی همچنان غالب است و زیر تأثیر تضاد هویتی ایدئولوژیک و مسئله آب قرار دارد.

۳. اقتصادی تجاری

مفروض این بعد بر وابستگی متقابل اقتصادی استوار است. این بعد در هر سه دوره تداوم داشته است. در دوره‌های کرزی و غنی، همکاری اقتصادی بیشتر از مسیر بندر چابهار ادامه یافت. در دوره طالبان نیز به دلیل تحریم‌ها و نیازهای اساسی، تعامل اقتصادی حفظ شد و روندی صعودی داشته است. در مجموع، اقتصاد مهم‌ترین عامل تداوم روابط بوده و نشان‌دهنده وابستگی متقابل دو کشور است.

۴. فرهنگی اجتماعی

این بعد بر نقش اشتراک‌های فرهنگی در همگرایی تأکید دارد. در دوره کرزی، روابط فرهنگی گسترده و مبتنی بر همکاری بود. در دوره غنی، این حوزه در کنترل قرار گرفت و از تفاهم به تفاوت فرهنگی تغییر یافت. در دوره طالبان، این بعد به‌سوی تضاد فرهنگی حرکت کرد و محدودیت‌هایی به کار گرفته شد؛ طالبان نفوذ فرهنگی ایران را عامل بی‌ثباتی می‌دانند. آن‌ها تلاش می‌کنند جامعه‌ای بنابر میل خود در افغانستان ایجاد کنند که در آن فرهنگ اصیل افغان‌ها از تهاجم فرهنگی محفوظ بماند.

۵. هویتی ایدئولوژیک

در دوره کرزی، ایران شریک و دوست دانسته می‌شد و تضاد هویتی وجود نداشت. در دوره غنی، ایران به‌عنوان تهدید هویتی ایدئولوژیک درک و محدودیت‌هایی به کار گرفته شد. در

دوره امارت اسلامی نیز این نگاه تداوم یافته و حتی تشدید شده است، به گونه‌ای که روابط هویتی ایدئولوژیک به سوی تضاد ساختاری حرکت کرده است.

۶. محیط زیستی

این بعد بر همکاری در منابع طبیعی مشترک استوار است. در دوره کمری، مدیریت آب براساس همکاری در هیرمند انجام می‌شد. در دوره غنی، اختلاف بر سر حقایق و سد کمال خان افزایش یافت و بر دیگر ابعاد اثر گذاشت. در دوره طالبان، مدیریت آب، سرشتی هم‌زمان تعاملی و تقابلی دارد و آب به ابزار سیاست خارجی تبدیل شده است. طالبان سیاست غنی را در مهار آب ادامه داده است، اما آن را در قالب فنی توجیه می‌کند، درحالی‌که غنی آن را آشکارا سیاسی کرده بود.

جدول ۱: مقایسه سیاست همسایگی افغانستان در مورد ایران (جمهوری و امارت اسلامی)

بعد / مؤلفه	حامد کمری (تفاهمی تعاملی)	محمد اشرف غنی (تعاملی رقابتی)	دوره دوم امارت اسلامی (تعاملی تقابلی)	تغییر/ تداوم	منطق غالب / نظریه ها
سیاسی	روابط رسمی نهادی، همکاری برای گسترش روابط	روابط رسمی نهادی، بروز تنش و بی‌اعتمادی سیاسی	روابط غیررسمی - نهادی و موقت - تاکتیکی هم‌زمان با بی‌اعتمادی فزاینده و مدیریت بحران	تغییر	سازه‌انگاری + نهادگرایی لیبرال + واقع‌گرایی تدافعی؛ کمری: موازنه در میان غرب و ایران. غنی: پیمان امنیتی کابل و واشینگتن، حمایت ایران از مخالفان غنی، نگاه به فرهنگ و هویت ایران به‌عنوان تهدید، مهار آب هیرمند. نبود دولت فراگیر، حضور نظامیان مخالف طالبان در ایران، هویت و فرهنگ ایرانی به‌مثابه تهدید، مهار آب هریروود و هیرمند (ابزار فشار)
امنیتی	همکاری مرزی و مقابله با تهدید. مشترک (طالبان)	همکاری محدود در امنیت مرزی و افزایش رقابت امنیتی	همکاری تاکتیکی و موقت علیه داعش خراسان و تقابل مرزی	تغییر	سازه‌انگاری + نهادگرایی لیبرال + واقع‌گرایی تدافعی؛ کمری: موازنه میان غرب و ایران. غنی: نزدیکی با آمریکا، حمایت ایران از مخالفان، نگاه به فرهنگ و هویت ایران به‌عنوان تهدید، حقایق عامل رقابت. نبود دولت فراگیر در افغانستان و حضور مخالفان طالبان در ایران، تضاد مذهبی‌زبانی

بعد / مؤلفه	حامد کرزی (تفاهمی تعاملی)	محمد اشرف غنی (تعاملی رقابتی)	دوره دوم امارت اسلامی (تعاملی تقابلی)	تغییر/ تداوم	منطق غالب / نظریه ها
اقتصادی	سرمایه گذاری در طرح های اقتصادی و مبادلات رسمی و گمرکی	افزایش تجارت رسمی و مبادلات گمرکی، به ویژه از بندر چابهار	سرمایه گذاری بخش خصوصی ایران، گسترش روابط تجاری و حمل و نقلی از مسیر چابهار	تداوم	نهادگرایی نولیبرال؛ تنش های سیاسی امنیتی کابل و اسلام آباد و تحریم های آمریکا و غرب بر امارت اسلامی و جمهوری اسلامی ایران در هر دو دوره عامل تداوم و گسترش روابط تجاری و حمل و نقل افغانستان و ایران بوده است.
فرهنگی	همکاری فرهنگی، آموزشی و گسترش زبان فارسی	همکاری فرهنگی در سایه مدیریت و کنترل نفوذ فرهنگ و زبان فارسی	تشدید محدودیت بر زبان فارسی و محدودیت کار بست آن در اداره ها و مدیریت و جلوگیری از برنامه های ایرانی در افغانستان	تغییر	سازمانگاری؛ کرزی: پیوندهای فرهنگی و قومی موجب استحکام روابط دو کشور نزدیکی غنی به غرب و نگاه وی به فرهنگ و زبان فارسی به عنوان عامل بی ثباتی سیاسی و تنش های اجتماعی در افغانستان نگاه طالبان به فرهنگ و زبان ایرانی در افغانستان به عنوان تهدید
هویتی ایدئولوژیک	برداشت کرزی از ایران به عنوان دوست مردم افغانستان بدون دگردیسی مذهبی	تلاش برای محدود کردن روابط ایدئولوژیک با ایران تفاوت هویتی ایدئولوژیک	منع روابط هویتی ایدئولوژیک با ایران و تشدید اقدام های پیشگیرانه از نفوذ هویتی ایدئولوژیک ایران در افغانستان	تغییر	سازمانگاری؛ کرزی: هویت جمهوری اسلامی ایران به عنوان فرصت، غنی: تهدیدی به نظام لیبرال دموکراسی حاکم در افغانستان و الگوی شیعیان مخالف غنی. ایدئولوژی طالبان نزدیک به علمای دیوبند بوده و این حوزه در تضاد با مذهب شیعه قرار دارد. این دو گروه از گذشته به یکدیگر بی اعتماد بوده و روابط آن ها از روی اجبار و موقت بوده است.
زیست محیطی	توافق بر سر آب های مشترک رودخانه هیرمند	سدسازی برای مهار آب های جاری به سمت ایران	تشدید اختلاف بر حقابه هیرمند، ساختن سد پاشدان و درگیری مرزی	تغییر	نهادگرایی نولیبرال + واقع گرایی نوکلاسیک + واقع گرایی تدافعی؛ آب وسیله همکاری در دولت کرزی، ابزار امتیازگیری در دولت غنی، عامل امتیازگیری، تقابل مرزی و فشار برای شناسایی امارت اسلامی از سوی جمهوری اسلامی ایران

منبع: نویسندگان

نتیجه

این نوشتار نشان می‌دهد که سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دو دوره جمهوری (کرزی و غنی) و دوره دوم امارت اسلامی، در پنج بعد اصلی، تغییرهای ساختاری داشته است: ۱. سیاسی-دیپلماتیک؛ ۲. امنیتی-مرزی؛ ۳. فرهنگی-اجتماعی؛ ۴. هویتی-ایدئولوژیک؛ ۵. محیط‌زیستی و سیاست آبی. این ابعاد متأثر از سرشت نظام سیاسی، ترکیب نخبگان حاکم، جهت‌گیری سیاست خارجی، ادراک تهدید، ساختار قدرت داخلی و شرایط بین‌المللی در هر دوره تغییر کرده است. از الگوی تفاهمی تعاملی در دوره کرزی، به تعاملی رقابتی در دوره غنی و تعاملی تقابلی در دوره امارت اسلامی، روابط افغانستان و ایران با سطح‌های متفاوتی از تفاهم، رقابت و تقابل بازتعریف شده است. باین حال در هر سه دوره بعد اقتصادی-تجاری تداوم پایدار داشته است. این تداوم ناشی از وابستگی جغرافیایی افغانستان به مسیرهای انتقالی از راه ایران، نقش ایران در تأمین کالا و انرژی و منافع مشترک مرزی و بازاری است؛ عواملی که حتی در اوج تنش‌های سیاسی، امنیتی، فرهنگی و هویتی مانع گسست روابط اقتصادی شده‌اند. بنابراین منطق کلی سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران را می‌توان چنین خلاصه کرد:

منطق تغییر: ناشی از تحولات سیاسی، امنیتی، هویتی، فرهنگی و محیط زیستی که الگوی رفتار افغانستان با ایران را در دوره‌های مختلف تغییر داده است.

منطق تداوم: ریشه‌دار در حوزه اقتصادی-تجاری که میان دو کشور پیوندی پایدار و ساختاری ایجاد کرده است.

در مجموع، روابط افغانستان و ایران نمونه‌ای از لزوم تغییر چندبعدی و تداوم یک‌بعدی است؛ به این معنا که پنج بعد سیاست همسایگی متغیر و وابسته به شرایط داخلی و بین‌المللی بوده‌اند، اما بعد اقتصادی-تجاری نقش لنگری پایدار را داشته است. در کنار آن، بعد محیط زیستی-هیدروپلیتیک نیز در هر سه دوره در شکل دادن به تنش‌ها و همکاری‌ها نقش مهمی داشته و بر دیگر ابعاد اثرگذار بوده است. در این نوشتار این فرضیه اثبات شد که سیاست همسایگی افغانستان در برابر ایران در دوره کرزی تفاهمی تعاملی، در دوره غنی تعاملی رقابتی و در دوره امارت اسلامی تعاملی تقابلی بوده است؛ زیرا تغییر در ابعاد سیاسی-دیپلماتیک، امنیتی، فرهنگی-اجتماعی، هویتی-ایدئولوژیک و محیط زیستی الگوی تفاهم، رقابت و تقابل را شکل داده و تداوم در بعد اقتصادی-تجاری، الگوی تعامل را حفظ کرده است.

در پایان پیشنهاد می‌شود برای کاهش تقابل و افزایش همکاری به ابعاد فرهنگی-اجتماعی، هویتی-ایدئولوژیک و محیط زیستی توجه ویژه شود. در همان حال، بعد اقتصادی-تجاری

می تواند همچنان ابزار کاهش تنش باشد. برای پنج سال آینده، تقویت روابط با جذب سرمایه گذاری ایرانی، گسترش تجارت و مسیر انتقالی و کاهش وابستگی به پاکستان توصیه می شود. در نهایت، تقویت ابعاد مثبت فرهنگی، ایدئولوژیک و محیط زیستی همراه با توسعه اقتصادی می تواند به تعدیل ابعاد سیاسی و امنیتی و حرکت از وضعیت تقابلی رقابتی به تفاهمی کمک کند.

منابع

فارسی

- آفتابی، زکیه، مراد کاویانی راد و شیرخان انوری (۱۴۰۴)، «رویکرد کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران با تأکید بر روند پژوهشی و آینده نگاری»، *پژوهش های راهبردی سیاست*، دوره ۱۴، شماره ۵۳، صص. ۱۸۵-۲۲۰، (doi: 1022054/qps.2024.79025.3393).
- اسلامی، روح الله و ناصر یوسف زهی (۱۳۹۷)، «استراتژی های کارآمدسازی اقتصاد سیاسی منطقه ای افغانستان و ایران بر مبنای تحلیل سیستمی نقش بندر چابهار»، *مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی* (مطالعات راهبردی جهانی شدن)، دوره ۸، شماره ۲۸، صص. ۹۵-۱۲۴، قابل دسترسی در: http://sspp.iranjournals.ir/article_33908_4981.html (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).
- افغانستان چقدر از حقایق ایران را داده است؟ ۴۴ درصد از مساحت حوزه آبریز هریود در سمت ایران است (۱۴۰۲)، *همشهری آنلاین*، قابل دسترس در: <https://www.hamshahrionline.ir/news/783495> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۳/۲۱).
- امانی کیکانلو، فریده و رضا سیمبر (۱۴۰۳)، «تأثیرات خروج آمریکا از افغانستان بر امنیت ملی ایران»، *پژوهش های راهبردی سیاست*، دوره ۱۳، شماره ۵۱، صص. ۱۹۹-۲۳۸، (doi:1022054/qps.2024.76283.3322).
- جان پرور، محسن، ریحانه صالح آبادی و زکیه نادری چنار (۱۳۹۷)، «تبیین جایگاه قدرت نرم در افزایش نفوذ سیاسی ایران در افغانستان»، *پژوهش های جغرافیای سیاسی*، دوره سوم، شماره ۴، صص ۴۹-۵۰، (doi: 10.22067/pg.v3i11.79986).
- داودی، علی اصغر (۱۳۹۳)، «آینده ایران در افغانستان: فرصت ها و چالش ها»، *پژوهش های راهبردی سیاست*، دوره ۳، شماره ۱۱، صص. ۱۰۴-۱۲۷، قابل دسترسی در: https://qpss.atu.ac.ir/article_974_41497102555061c844fe128d1cdf5769.pdf (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).
- سرخ خوزانی، سعید، علی عابدی رنانی و علی کربلایی پازوکی (۱۴۰۳)، «بررسی تطبیقی مبانی اعتقادی طالبان و وهابیت: راهکارهایی برای سیاست خارجی ایران»، *پژوهش های راهبردی سیاست*، دوره ۱۳، شماره ۴۸، صص. ۱۸۵-۲۲۲، (doi: 10.22054/qps.2023.73455.3232).
- سینایی، وحید و ناصر یوسف زهی (۱۳۹۸)، «سنجش وضعیت توسعه اقتصادی افغانستان در عصر دموکراسی سال های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۲، شماره ۲، صص. ۳۴۵-۳۶۳.

- (doi: 10.22059/JCEP.2019.264648.449788).
 سینائی، وحید و جواد جمالی (۱۳۹۷)، «دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در افغانستان و مدیریت اختلافات آبی دو کشور (با کاربست رویکرد اقتصاد نهادگرا)»، *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۸، شماره ۲۸، صص. ۷۰-۹۳، قابل دسترسی در: <https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1073331.html> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).
- شیرغلامی، خلیل (۱۴۰۰)، «سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران: مبانی اقتصادی»، *فصلنامه سیاست خارجی*، دوره ۳۵، شماره ۳، صص. ۴۹-۶۴، قابل دسترسی در: <https://www.magiran.com/paper/2426092/> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).
- غفاری هشین، زاهد و محسن کریمی شیرودی (۱۴۰۲)، «تبیین دلایل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکم‌جیان»، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، دوره ۱۳، شماره ۴۹، صص. ۱۳۳-۱۶۰، (doi: 10.22054/qps.2023.73185.3218).
- فاطمی‌نژاد، سیداحمد و سید مجتبی علوی (۱۴۰۲)، «تبیین امنیت ملی افغانستان در پرتو منازعه آمریکا و ایران (۲۰۰۱-۲۰۲۱)»، *پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، دوره ۱۱، شماره ۲، صص. ۲۴۵-۲۶۸، (doi:10.22067/irlip.2022.72753.1162).
- فاطمی‌نژاد، سید احمد و علیرضا محمدزاده (۱۳۹۷)، «بررسی جایگاه افغانستان جدید در مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای از آسیای مرکزی تا آسیای جنوبی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۱، شماره ۲، (doi:10.22059/jcep.2019.216523.449668).
- کولایی، الهه و نبی‌الله امامی ایوکی (۱۴۰۲)، «جایگاه بندر چابهار در تعمیق همکاری ایران و آسیای مرکزی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۶، شماره ۲، صص. ۲۷۳-۲۹۸، (doi: 10.22059/JCEP.2021.317262.449974).
- مشیرزاده، حمیرا (۱۴۰۰)، «چرخش در سیاست خارجی افغانستان در دوره اشرف‌غنی: رویکردی تحلیلی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۴، شماره ۲، صص. ۳۱۹-۳۴۵، قابل دسترسی در: https://journal.ut.ac.ir/article_86516.html (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).
- مصدقی، مرتضی و سیف‌الله فضل‌نژاد (۱۳۹۶)، «رویارویی و رقابت ایران و آمریکا در افغانستان پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، شماره ۳۰، صص. ۱۱۷-۱۵۰، قابل دسترسی در: <https://civilica.com/doc/1397398/> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۲/۰۹).

English

- Afghanistan: Background and U.S. Policy (2024), **Congressional Research Service, CRS Report**, No. R45122, (pp. 1–16), Available at: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45122> (Accessed on: 29/04/2026).
- Boruta, Raigirdas and Jiabin Song (2022), "Dynamics of the Sino-Taliban Relations and Its Reflection in the Chinese Domestic Media" **Eastern Europe Studies Centre (EESC)**, Vilnius, pp. 1–20, Available at: <https://www.eesc.lt/wp-content/uploads/2022/10/eesc-review-dynamics-of-the-sino-taliban->

- relations.pdf (Accessed on: 29/04/2026).
- Choksy, Jamsheed K. and Carol E. B. Choksy (2021), "No Friend of Iran: Tehran's Responses to the Taliban's Return to Power in Afghanistan", **E-International Relations**, (pp. 1-4), Available at: <https://www.e-ir.info/2021/09/13/no-friend-of-iran-tehrans-responses-to-the-talibans-return-to-power-in-afghanistan/> (Accessed on: 28/04/2026).
- Daragahi, Borzou (2022), "Afghanistan: Where US-Iranian Interests May Yet Intersect", Issue Brief, Atlantic Council, **Atlantic Council MIDDLE EAST PROGRAMS**, (pp. 1–8), Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2022/05/Afghanistan-Where-US-Iranian-Interests-May-Yet-Intersect.pdf> (Accessed on: 29/04/2026).
- Harpviken, Kristian Berg (2021), "The Foreign Policy of the Afghan Taliban", **PRIO Policy Brief**, No. 02, Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), Available at: <https://www.prio.org/publications/12993> (Accessed on: 28/04/2026).
- Jahanbakhsh, Mohammad Taghi and Parisa Shah Mohammadi (2022), "Iran's Perspective on the Evolving Situation in Afghanistan", **Center for Middle East Strategic Studies (CMESS)**, Tehran: IPIS, (pp. 107-135), Available at: <https://www.ipis.ir/files/mfaipisen/PDF/Iran.pdf> (Accessed on: 12/05/2022).
- Jami, Maryam, Alamuddin Rizwan, and Rajab Taieb (2021), "Mending Fences? Iran and Afghanistan Adjust to a New Security Environment", **A Road Untraveled Policy Brief, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Afghanistan**, (pp. 1–6), Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kabul/18637.pdf> (Accessed on: 28/04/2026).
- Koepke, Bruce (2013), "Iran's Policy on Afghanistan: The Evolution of Strategic Pragmatism, Stockholm", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, pp. 1–28, Available at: <https://www.sipri.org/publications/2013/sipri-policy-papers/irans-policy-afghanistan> (Accessed on: 29/04/2026).
- Maley, William (2000), The Foreign Policy of the Taliban, **Council on Foreign Relations**, (pp. 1–7), Available at: https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/2005/08/ForeignPolicy_Taliban_Paper.pdf (Accessed on: 29/04/2026).
- Milani, Mohsen M. (2006), "Iran's Policy Towards Afghanistan", **Middle East Journal**, Vol. 60, No. 2, pp. 235–256, Available at: <https://www.jstor.org/stable/4330248> (Accessed on: 20/05/2011).
- Misra, Amalendu (2002), "The Taliban, Radical Islam and Afghanistan", **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 3, pp. 577–589, (doi: 10.1080/01436590220138349).
- Muhammad Faheem and Minhas Majeed Khan (2022), "Recognition of the Taliban Government in Afghanistan and International Community", **Strategic Studies**, Vol. 42, No. 1, pp. 81–96, (doi.org/10.53532/ss.042.01.0014).
- Naqvi, Syed Fraz Hussain and Ammara Zaheer (2023), "Iran's Policy towards Taliban 2.0: A Circumspect Approach for Maximum Gain", **Focus**, April 2023,

- pp. 1–20, (doi:10.3751/60.2.12).
- Onyebadi, Uche (2022), “Editor’s Corner”, **International Communication Research Journal**, Vol. 57, No. 2, pp. 85–99, Available at: <https://icrj.pub/> (Accessed on: 29/04/2026).
- Shekhawat, Shivam (ed.) (2023), “Afghanistan Under the Taliban: Enduring Challenges, Evolving Responses”, **Special Report, Washington D.C.**: Observer Research Foundation (ORF), No. 223, pp. 3–38, Available at: <https://www.orfonline.org/research/afghanistan-under-the-taliban-enduring-challenges-evolving-responses> (Accessed on: 28/04/2026).
- The Taliban’s Neighborhood: Regional Diplomacy with Afghanistan (2024), **International Crisis Group**, Asia Report, No. 337, pp. 1–47, Available at: <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/afghanistan/337-talibans-neighbourhood-regional-diplomacy-afghanistan>. (Accessed on: 12/05/2022).
- Tookhy, A. Farid (2022), **Iran’s Response to the Taliban’s Comeback in Afghanistan**, Afghan Peace Process Issues Paper, Washington, D.C.: United States Institute of Peace (USIP), pp. 1-10 Available at: https://www.usip.org/sites/default/files/Afghanistan-Peace-Process_Irans-Response-Talibans-Comeback-Afghanistan.pdf (Accessed on: 28/04/2026).
- Van Wieringen, Kjeld and Julie Claustre (2023), **Future of Sino-Afghan Relations: Impacts on EU Interests and Strategic Autonomy**, EPRS Briefing – Thinking about Tomorrow, , Brussels: European Parliamentary Research Service (EPRS), July 2023, pp. 1–12, Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747434/EPRS_BRI\(2023\)747434_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747434/EPRS_BRI(2023)747434_EN.pdf) (Accessed on: 28/04/2026).